

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

THE FORMATION OF PEDAGOGICAL STYLE OF COMMUNICATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

У статті розкрито особливості професійного становлення майбутніх учителів початкових класів, наголошено на проблемах формування їхнього стилю виховної діяльності в умовах сучасної школи. Спілкування – складний і багатогранний процес взаємодії людей у спільній діяльності, що забезпечує розмаїття життєдіяльності, життєтворчості та стосунків особистості. Саме в спілкуванні відбуваються сприйняття, розуміння та поцінування людини людиною, тому в цій розвідці зацентовано увагу на спілкуванні, сутності педагогічного спілкування, виокремлено та описано його стилі.

Зазначено, що педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі здобувачами освіти на заняттях та поза ними, що має певні педагогічні функції та спрямоване на створення сприятливого клімату чи оптимізацію навчальної діяльності. Це особливе спілкування, специфіка якого обумовлена різними соціально-рольовими та функціональними позиціями суб'єктів спілкування, тобто викладача та студента.

Зауважено, що проблеми педагогічного спілкування становлять основу професійної діяльності викладача закладу вищої освіти. Виокремлено основні напрями педагогічного спілкування: 1) планування комунікативної структури майбутньої діяльності; 2) організація безпосередньої взаємодії з аудиторією під час налагодження контакту з нею; 3) управління розвитком педагогічного процесу.

З'ясовано, що здатність до спілкування завжди вважалася найважливішою людською якістю, тим паче для викладача. Оптимальне педагогічне спілкування в процесі навчання створює найкращі умови для розвитку мотивації студентів, правильного формування педагогічного стилю спілкування майбутніх учителів, створення сприятливого емоційного клімату на заняттях. Наголошено на тому, що керівництво взаємовідносинами, які сприяють продуктивній навчальній роботі, вимагає знань особливостей спілкування взагалі, а педагогічного – насамперед.

Ключові слова: професійне становлення, педагогічні здібності, професійна підготовка, виховна діяльність, спілкування.

The article reveals the peculiarities of the professional formation of future primary school teachers, emphasizes the problems of forming their style of educational activity in the conditions of a modern school. Communication is a complex and multifunctional process of interaction between people in common activities, which ensures the diversity of life activities, creativity and personal relationships. It is communication when we percept, understand and appreciate people therefore, in this investigation, the essence of pedagogical communication, and typical communication styles are highlighted and described. It is pointed that pedagogical communication is a professional communication of a teacher with students in and outside the classes, which has certain pedagogical functions and is aimed at creating a conducive climate or optimizing educational activities. This is a special communication, the specificity of which is determined by different socio-roles and functional positions of the subjects of this communication, that is, the teacher and the student. The problems of pedagogical communication form the basis of the professional activity of a teacher at a higher education institution are pointed out. The main areas of pedagogical communication are highlighted: 1) planning the communicative structure of future activities; 2) organization of direct interaction with the audience while the contact is establishing 3) management of the development of the pedagogical process. It was found that the ability to communicate has always been considered one of the most important human quality, especially for a teacher. Optimal pedagogical communication in the learning process creates the best conditions for the development of student motivation, the correct formation of pedagogical communication style of future teachers, and the creation of a conducive emotional climate in classes. It is emphasized that the management of relationships that contribute to productive educational work requires knowledge of the peculiarities of communication in general, and primarily of pedagogical knowledge.

Key words: professional formation, professional and pedagogical abilities, professional training, educational activity, communication.

УДК 378.013: [373.3.011.3-051:005.57]
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/55.2.24>

Купіна І.О.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри теорії і методики
викладання філологічних дисциплін
у дошкільній, початковій і спеціальній
освіті

Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Радченя І.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики
викладання природничо-математичних
дисциплін у дошкільній, початковій
і спеціальній освіті

Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми в загальному вигляді. Виклики реалій часу, що спостерігаємо на початку XXI століття, зумовлені стрімким розвитком технологічного виробництва, інформатизацією суспільних процесів та пошуком нових освітніх перспектив. Сьогодні можна констатувати, що інформатизація, яка пройшла всі сходинки в системі освіти, як і раніше, реалізується в умовах стійкого традиційного підходу, але прагне підвищення якості навчання та виховання громадян України.

Сенс професії вчителя полягає у формуванні особистості учня, у передаванні від покоління до покоління досягнень суспільної культури, вікових надбань людства. Залежно від того, якою мірою готовий майбутній учитель початкових класів до цієї місії, якими будуть його перші кроки професійної діяльності, багато в чому залежить майбутнє нашої держави.

І. Купіна зауважує: «Сучасний технологічний і соціально-економічний розвиток суспільства

актуалізує потребу у фахівцях, здатних нестандартно вирішувати нові проблеми, уносити новий зміст у всі царини життєдіяльності. Виконати цю потребу можна шляхом збереження й примноження інтелектуального потенціалу країни, тобто висококваліфікованих компетентних кадрів» [3, с. 119].

Успішне оволодіння педагогічною майстерністю, удосконалення педагогічної техніки надає майбутньому педагогові впевненості у своєму правильному виборі професії, що є поштовхом до швидкої адаптації в умовах сучасної школи.

Таке ставлення до формування професійної особистості здобувача вищої освіти дає змогу вже як майбутньому вчителю успішно розв'язувати специфічні завдання навчального і виховного процесу, правильно орієнтуватися у визначенні оптимальних умов педагогічного впливу на особистість учня.

Отже, одним з основних та пріоритетних напрямів закладу вищої освіти в педагогічній підготовці майбутніх учителів є навчання та вдосконалення їхньої готовності до професійної діяльності, яка характеризується цілями та завданнями, певною спрямованістю, засобами досягнення мети, формування стилю спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх десятиліть проблема професійного становлення вчителя початкової школи стала предметом уваги багатьох дослідників. Зазначену проблему аналізували такі науковці, як Н. Бережнова, О. Бодаєв, В. Бондаренко, Л. Волченко, С. Гарькавець, В. Гриньова, Т. Зарецька, С. Луців, А. Маркова, Г. Мешко, Л. Полосова, В. Омеляненко, І. Руденко, О. Савченко, С. Устименко, Л. Філатова.

Так, О. Савченко, досліджуючи проблему вдосконалення професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів зазначає, що для професійного становлення майбутнього вчителя «... необхідно гармонізувати загальнокультурні, психолого-педагогічні та методичні знання, уміння, способи діяльності, посилити їхню професійну спрямованість, забезпечити фундаментальність їхньої базової підготовки через запровадження державних стандартів, зміну об'єктів моніторингу, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти» [7, с. 124].

С. Луців слушно зауважує: «Можна стверджувати, що педагогічне спілкування – це система органічної соціально-психологічної дії учителя-вихователя і вихованця в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції, спрямоване на створення оптимальних соціально-психологічних умов активної та результативної життєдіяльності особистості» [4, с. 169].

С. Гарькавець наголошує на тому, що «Стиль спілкування також є відбиттям звичок, стереотипів

індивіда, його особистісних особливостей. У педагогів стиль спілкування може залежати від їхнього ставлення до учнів і колег, яке може бути негативним, позитивним, індивідуальним і ситуативно зумовленим» [1, с. 49].

Зазначена проблема є актуальною, фахівці аналізують різні засоби формування педагогічного спілкування, але останні потребують дослідження саме в майбутніх учителів початкових класів у нових реаліях життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Продовжується реформування освітніх процесів в Україні, особливо в умовах воєнного стану, спрямоване на оновлення змісту, удосконалення технологій навчання та виховання. Одним із пріоритетних завдань освітньої організації вищої освіти України є завдання професійної підготовки фахівців, які могли б у своїй майбутній педагогічній діяльності поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання та практичну підготовку з постійно оновленими вимогами інформаційного суспільства.

У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до професійної діяльності в умовах воєнного стану та інформатизації освіти. Актуальність проблеми модернізації педагогічної освіти зумовлена реаліями сьогодення.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці виявлення схильності майбутніх учителів початкових класів до вибору стилю педагогічного спілкування. Завдання дослідження:

- охарактеризувати стилі педагогічного спілкування відповідно до сучасних теорій;
- виявити стилі педагогічного спілкування, які превалюють у викладачів;
- виявити схильність майбутніх учителів початкових класів до вибору стилю педагогічного спілкування.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль педагогічної спрямованості у формуванні майбутнього вчителя відіграє ставлення до професії, що базується на внутрішній детермінації професійної діяльності. Становлення вчителя початкової школи неможливе без адаптаційних процесів, які можуть бути зрозумілі в тому разі, коли ідеальні прагнення будуть співвіднесені з умовами певної професійної поведінки, при зіставленні того, що думають студенти про себе та майбутній фах. Опис способу вирішення педагогічних завдань, що постійно постають перед педагогом, не лише доповнюють знання про його професійне становлення, а й дозволяють зазирнути у внутрішній світ здобувачів освіти, їхню взаємодію із соціумом.

У процесі цієї взаємодії розвиваються педагогічні здібності, інтуїція, пильність, збагачується ерудитія майбутнього вчителя як основи високого

професіоналізму та творчої ініціативи, удосконалюється педагогічна техніка, повною мірою зумовлена специфікою спілкування як особливої діяльності, тобто взаємодія зі студентами, що пронизує всі сторони життєдіяльності та не регламентується жодними термінами. Умовою ефективності впливу є збереження контакту викладача зі здобувачем освіти після формального завершення навчання. Посилання на збереження контакту означає насамперед сенс взаємної потреби в спілкуванні та поглиблення його змісту.

Практичне входження в педагогічне спілкування супроводжується перебудовою оцінних орієнтацій, виробленням відповідних умінь, навичок, стійких способів діяльності. Головна рушійна сила спілкування майбутнього вчителя – відоме протиріччя між його підготовленістю, попередніми уявленнями про школу, учительську працю, соціальними очікуваннями та реальними вимогами, конкретними умовами діяльності, повсякденною шкільною практикою. Накопичений у закладі освіти теоретичний потенціал має бути реалізований у практичній діяльності, утілений у реальну поведінку професіонала.

Пріоритетним завданням є пошук адекватних показників, що характеризують формування власного стилю спілкування майбутнього вчителя, тому, досліджуючи проблему соціально-професійного становлення студента, основну увагу маємо приділити саме цьому. Своєрідність початкового періоду професійної діяльності – зворушливі перші враження, які так чи так співвідносяться з першими уявленнями про учительську працю. З цього зіставлення можна зробити висновки, які багато в чому однобічні, суперечливі, нестійкі. Але ефект першого враження здійснює певний внесок у подальший процес професійного становлення педагога.

Вивчення діяльності педагога вимагає глибокого та всебічного усвідомлення умов, за яких відбувається поінформованість про основні засоби й методи, що відповідають практичним умінням. Особливості перебігу початкового періоду діяльності детермінують її розгортання наступних сходинах. Становлення педагогічного стилю – процес накопичення професійного досвіду вчителем. Труднощі, що виникають спочатку, стимулюють активність майбутнього педагога, спрямовану на їхнє подолання. У важкій ситуації здобувачі вищої освіти, як і молоді вчителі, покладаються насамперед на власні сили, намагаючись спочатку самостійно знайти потрібне рішення, і лише потім, у разі невдачі, звертаються за допомогою до колег та адміністрації школи.

Творчий пошук професійного становлення майбутнього вчителя багато в чому характеризує те, які проблеми прослідковуються в педагогічній діяльності: пов'язані з навчанням, дисципліною,

організацією колективу, моральними колізіями, взаємовідносинами з адміністрацією школи, психологічними труднощами. Зрозуміло, реальне педагогічне явище багатоганне за своєю сутністю. У ньому часом можна виокремити й організаційний і дисциплінарний, і моральний аспекти. Тяжким, навіть для вчителів, які мають певний практичний досвід, залишається вибір адекватних методів та засобів впливу на дітей. Переважними в повсякденній практиці виявляються методи словесного впливу: переконання, роз'яснення, навіювання, доказ; на другому місці – організація самостійних вчинків та дій учнів (стимулювання, залучення та спрямування їхньої поведінки, керівництво). Приблизно однаковою мірою студенти звертаються й до методів стимулювання діяльності та поведінки (заохочення, похвала, порада, прохання, довіра), до негативних (покарання, засудження, прохання, догана, критика). Однак у конкретних випадках майбутній учитель не вичерпує об'єктивно наявний у його розпорядженні багатий арсенал методів та засобів впливу.

Ефективним стає згодом і спілкування майбутнього вчителя з колективом учнів. Найбільш активні студенти починають охоплювати, як царину своєї виховної творчості, і звичайний урок, і позакласний захід, і повсякденні контакти з учнями.

На професійне самопочуття майбутнього фахівця великий вплив має організація учительської праці, з якою студенти ознайомлюються в процесі виробничої практики: і важке навантаження, і складний розклад, і надмірне проведення часу за гаджетами – усе це майже скасовує дозвілля. Тому одним із головних завдань сучасного закладу педагогічної освіти України є підготовка майбутніх вчителів початкової школи до безперервного професійного вдосконалення, постійного розвитку особистісного потенціалу у тісному взаємозв'язку з духовними цінностями, розвитку здібностей аналітичного мислення, формування інтересу, потреби в самоосвіті засобами інформаційно-комунікативних технологій.

Цікавою тенденцією, що набуває популярності з кожним роком, сьогодні є змога студентів брати участь у міжнародних освітніх програмах, а також отримувати гранти розвитку, що надаються на навчання, наукове дослідження, участь у заходах. Змога отримати фінансову допомогу від коледжу чи університету, від громадської організації чи приватного фонду досить високі. Міжнародні проекти для майбутніх учителів більшою мірою спрямовані на модернізацію навчального процесу; розвиток та поширення нових освітніх програм, навчальних матеріалів; зміцнення ролі вчителя в суспільстві та їхнього внеску у розвиток освіти.

Стиль педагогічного спілкування – усталена система способів і прийомів, які використовує викладач під час взаємодії з тими, кого навчає,

Таблиця 1

№	Запитання	Стилі педагогічного спілкування					
		Ліберальний		Демократичний		Авторитарний	
		Відповідь «так» або «ні», %					
		«Так»	«Ні»	«Так»	«Ні»	«Так»	«Ні»
1	Чи бувають у Вас непорозуміння з оточенням?	8,1	5,4	5,4	43,2	35,1	2,7
2	Чи враховуєте Ви інтереси опонента під час дискусії?	2,7	5,4	37,8	5,4	-	48,6
3	Чи поцінуєте Ви колективне вирішення проблеми?	13,5	-	32,4	8,1	-	45,9
4	Чи будете Ви втручатися в життєдіяльність колективу в майбутньому?	2,7	-	-	37,8	56,7	2,7
5	Чи будете Ви радітися з колективом щодо пошуків шляхів і засобів розв'язання завдань?	5,4	-	45,9	2,7	45,9	-
6	Чи є правильним пригнічування ініціативи учнів?	-	8,1	-	62,1	29,7	-
7	Чи будете Ви контролювати Ваших майбутніх вихованців?	2,7	2,7	5,4	54	35,1	-
8	Чи будете потурати будь-яким діям дітей?	10,8	-	18,9	5,4	-	43,2
9	Чи вважаєте правильним пасивне спостереження за подіями в школі?	37,9	-	29,7	-	-	32,4
10	Чи треба проводити в школі День учнівського самоврядування?	17,1	-	62,1	-	-	20,8

а також з їхніми батьками та колегами по роботі [5]. Загалом виокремлюють три основних стилі спілкування: авторитарний стиль, що ґрунтується на безпосередньому підкоренні окремої людини або колективу владній особистості [2]; ліберальний стиль спілкування – в основі безпринципне ставлення педагога як до позитивних, так і до негативних дій вихованців, характеризується потуранням будь-яким їхнім діям [2]; демократичний стиль ґрунтується на врахуванні думки колективу в організації життєдіяльності вихованців [2].

Дослідження проведено на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. В експерименті брали участь 37 здобувачів освіти 21 групи першого (бакалаврського) рівня й 53 групи другого (магістерського) рівня факультету початкового навчання. На першому етапі дослідження було визначено стилі спілкування викладачів факультету зі студентами, були використані методи спостереження та опитування. Отримані результати показали, що в 74 % викладачів домінує демократичний стиль, у 19% – ліберальний стиль, а 7% – схильні до авторитарного стилю. Наступним етапом дослідження було виявлення схильності майбутніх учителів початкових класів до вибору стилю педагогічного спілкування. Результати анкетування наведені в табл. 1.

Із отриманих результатів можна зробити висновки, що студенти для подальшої роботи в школі обирають демократичний стиль педагогічного спілкування, який самі сприймають краще в процесі навчання в закладі вищої освіти. Такий стиль

є дієвим способом для формування дружніх стосунків між викладачем та студентом під час розв'язання освітніх завдань. Демократичний стиль найефективніший. Студенти самі виявляють зацікавленість до роботи, позитивну особисту мотивацію до діяльності. Значно підвищується якість та оригінальність виконання завдань. Групова згуртованість, почуття особистої гідності, самоповаги, взаємодопомога й дружелюбність у взаєминах – усе це в демократичній групі розвивається на високому рівні. Право на помилки, урівноважені відповідальністю, породжують самостійність, змогу безболісного шляху в доросле життя, самореалізацію особистості.

Висновки. Спілкування є найважливішим інструментом педагогічної діяльності фахівця. Аналіз стилю спілкування доцільно розпочинати із визначення його типів. Формування стилю педагогічного спілкування та взаємодії викладача й студентів в освітньому середовищі – це складний і багатоплановий процес, заснований на суб'єкт-суб'єктних відносинах, що породжується потребою в спільній діяльності й містить обмін пізнавальною та емоційною інформацією, вироблення стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння одне одного, спрямоване на становлення та розвиток особистості майбутнього компетентного вчителя початкових класів. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі стилів педагогічного спілкування як таких, що створюють найкращі умови розвитку учня в реаліях сьогодення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім «Бук-Друк», 2021. 100 с.
2. Кузьмінський А. І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навчальний посібник для вузів. Київ : Знання, 2006. 311 с.
3. Купіна І. О. Шляхи підвищення комунікативної компетентності студентів факультету дошкільної освіти / *Теорія та методика навчання та виховання : зб. наук. пр.* Харків : ХНПУ, 2018. Вип. 45. С. 117–127.
4. Луців С. Педагогічне спілкування як засіб формування мовної освіти. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 9 (Ч. 2), 2014. С. 167 – 172.
5. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії. Київ : Академвидав, 2010. 200 с.
6. Омеляненко В. Л. Теорія і методика виховання. Київ : «Знання», 2008. 415 с.
7. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової школи : посіб. для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ : Богданова А.М., 2009. 226 с.